

Leven met risico's

Hans Boutellier

Het boek van Ulrich Beck, *Risikogesellschaft; Auf dem Weg in eine andere Moderne*, verscheen in 1986, en werd in 1992 in het Engels gepubliceerd. In kleine kring had het zijn weg wel gevonden, maar met de vertaling onderzocht het ook weerklank in de Angelsaksische literatuur. De centrale stelling van Beck is even simpel als ingenieus. De technologische ontwikkeling heeft een dusdanige vlucht genomen dat zij haar gevolgen niet meer kan beheersen. Door de succesvolle modernisering zijn de materiële noden afgenomen, maar de potentiële bedreigingen juist toegenomen. Naarmate de natuur meer wordt beheerst, groeien de risico's.¹ De schaarste-economie is overwonnen, maar de bronnen van het succes blijken verraderlijk.

Nieuwe Risico's

Beck doelt hier met name op de atomaire, chemische, ecologische en gotechnologische risico's. Deze zijn, in tegenstelling tot vroegere gevaren, niet aan plaats of tijd of aan sociale klassen gebonden, en ook niet toe te rekenen aan regels van causaliteit, schuld en verantwoordelijkheid. Ze zijn daarenboven niet compenseerbaar of te verzekeren. Niet de verdeling van de productie, maar de spreiding van risico's is daardoor de centrale opgave van de huidige maatschappij.² De pogingen om risico's te reduceren bepalen in toenemende mate het proces van maatschappelijke ordening. De logica van welvaartsproductie wordt met andere woorden afgelost door een logica van risicovermijding en risicomangement.

De risicosamenleving is gebaseerd op permanent potentieel gevaar, hetgeen grote consequenties heeft voor de 'sociale architectuur en de politieke dynamiek van de samenleving' (Beck, 1992, p. 22 e.v.). Door de onzichtbaarheid van risico's bestaan risico's alleen in de vorm van 'kennis' (tenzij ze uitmonden in een ramp). De experts krijgen het daarmee voor het zeggen, maar deze worden tegelijkertijd gewantrouwd. Kennis is immers manipuleerbaar en gevoelig voor beïnvloeding. Risico's zijn niet gelijk verdeeld over de bevolking, maar hun verdeling kent wel een andere logica dan de klassenstructuur. Sommige risico's zijn grenzeloos, zowel geografisch als sociaal. Risico's zijn bovendien allesomvattend en oneindig.³ Risico's dwingen tot voorzorgsmaatregelen. Daardoor kan er van worden geprofiteerd: risico's zijn *big business*. Rond het duo risico en veiligheid is een grote industrie van diensten en producten ontstaan.

De risicomaatschappij is in de woorden van Beck ‘een catastrofale maatschappij’ (1992, p. 23), waarvan de politiek wordt gebaseerd op de mogelijkheid van een ramp. Het gaat immers om grote onbestendige risico’s waar in feite geen individueel antwoord op mogelijk is, omdat zij uiteindelijk voor iedereen gelden: ‘poverty is hierarchic, smog is democratic’ (Beck, 1992, p. 36). Een technologie die haar eigen risico’s produceert en deze niet meer onder controle heeft, roept vanzelfsprekend vragen op over haar ontwikkeling. Het risicobewustzijn doorbreekt daarmee het wetenschappelijke monopolie op de rationaliteit. Sterker nog, de ethiek wordt van belang om de grenzen van de rationaliteit te bepalen (Beck, 1992, p. 28-29).⁴ Beck fantaseert zelfs even over de mogelijkheid van ‘een wereldgemeenschap’ om de mondiale risico’s beheersbaar te kunnen maken (1992, p. 46-47), maar verwerpt deze mogelijkheid op grond van de kortzichtigheid van de natiestaten.

Beck wijst op het ontstaan van bewegingen waarvan het wereldbeeld, de normen en de zekerheden zijn gegroepeerd rond een centrum van onzichtbare bedreigingen.⁵ Maar hij wijst er eveneens op dat de risicomaatschappij een immanente neiging heeft om zondebokken aan te wijzen. Niet de gevaren op zichzelf, maar degenen die ze lijken te vertegenwoordigen worden het mikpunt. Sociale stereotypering ligt op de loer; de risicomaatschappij is een ‘zondebokmaatschappij’ (Beck, 1992, p. 75). Er ligt dus een enorme psychologische druk op de leden van de risicomaatschappij. Men moet in politieke en individuele zin leren omgaan met gevaren. Naarmate de bedreiging groeit, zal de neiging tot een interventiepolitiek van de overheid toenemen.

Risicosamenleving

De typering van de huidige samenleving door Beck als *Risikogesellschaft* heeft een krachtig effect gehad. Inmiddels is het begrip ‘risico’ door diverse auteurs gegeneraliseerd van de technologie naar andere levenssferen – onder andere door Beck zelf: “Neem wat je ook maar wilt – God, natuur, waarheid, wetenschap, technologie, moraliteit, liefde, huwelijk – de moderniteit transformeerde alles in ‘riskante vrijheid’” (Beck & Beck-Gernsheim, geciteerd door Bauman, 1997, p. 193). Het leven in een *Risikogesellschaft* wordt met andere woorden ervaren als *Risikoleben* met alle onzekerheden van dien.⁶ Power (2004) spreekt in dat verband van ‘the risk management of everything’.

De globalisering, de verzwakking van het familie- en buurtleven, en de permanente boodschap van ‘risico’ die de media doorgeven zijn stuk voor stuk open bronnen voor onzekerheid en onbehagen. En daarmee is een centrale zenuw van de huidige samenleving blootgelegd: *een risicosamenleving genereert een roep om veiligheid op alle fronten*. Globalisering, technologisering, individualisering leiden tot een gevoel van permanente crisis. Deze blijft niet zonder consequenties voor onze behoefte aan ondersteuning, of in termen van Zygmunt Bauman: “We smachten naar een steun en toeverlaat, zodat iets van de jachtige verantwoordelijkheid voor onze beslissingen

van onze schouders wordt genomen” (Bauman, 1993, p. 21). De riskante vrijheid leidt tot een ‘allesoverheersend gevoel van onzekerheid’ en vooral tot angst ten opzichte van anderen dat zij de verkeerde beslissingen nemen.⁷

‘Liquid life’

Het is op dit punt van belang nog een andere parameter van de huidige samenleving onder ogen te zien. Het eroderen van de verticale structuren van ideologie, klassen en daarbij behorende gezagsverhoudingen leidde tevens tot een ongekenne ruimte voor mensen om vorm te geven aan hun eigen leven. De disciplinerende structuren van weleer kanaliseerden de individuele vrijheidsbeleving. Vrijheid deed zich voor binnen een relatief solide culturele context. De periode van solide moderniteit, na de Verlichting, kenmerkte zich door patronen, codes en regels waaraan men zich al dan niet kon conformeren, maar die hoe dan ook een stabiel oriëntatiepunt vormden. Dergelijke vaste oriëntatiepunten “are nowadays in increasingly short supply” (Bauman, 2000, p. 7). Het weven van sociale patronen is thans in belangrijke mate een zaak van individuen zelf geworden. De sociale context is minder gestructureerd, minder hiërarchisch en minder vanzelfsprekend.

Figuur 6.6 ‘Liquid life’ bij de Munt in Amsterdam
Bron: foto Thomas Schlijper

In dat verband introduceert Bauman (2005) het begrip ‘liquid life’. “‘Liquid life’ is a kind of life that tends to be lived in a liquid modern society”, dat wil zeggen een samenleving waarin de condities sneller veranderen dan de tijd die nodig is om gedrag te consolideren in gewoontes en routines (Bauman, 2005, p. 1). Hoge snelheden, snelle wisselingen van condities en vluchtige relaties leiden tot permanente onzekerheid. De enige zekerheid is de noodzaak om steeds weer opnieuw te begin-

nen. Geen behoud en continuïteit, maar vergeten, *deleten*, laten vallen en verplaatsen bepalen het vloeibaar leven (Bauman, 2005, p. 2). Wat resteert is afval.⁸ We zijn volgens hem getuige van “een vrijheid om te experimenteren zonder precedent ... en de noodzaak daarmee om te gaan”. Niet omdat we het leuk vinden, en niet omdat ‘those in power’ dat zouden willen, maar omdat we niet anders kunnen onder vloeibare condities: “individualisation is here to stay” (Bauman, 2000, p. 37).

De radicale individualisering leidt tot een andere beleving van de publieke sfeer (en de natuur?). Deze vormt voor het individu een reusachtig scherm waarop het individu zijn persoonlijke beleving projecteert (Bau-

man, 2000, p. 39). De publieke ruimte wordt in toenemende mate bezet door private motieven. Dit geldt ook voor de politiek waarin het individuele motief domineert boven het politieke argument. Maar het geldt ook voor de publieke ruimte, waarin de individuele beleving centraal staat (Bauman geeft het voorbeeld van belgedrag met mobiele telefoons). In de plaats van sociale geborgenheid komt het individu er alleen voor te staan. Het onbehagen in de risicomaatschappij neemt de vorm aan van angst om uit het systeem geslingerd te worden en als ‘trash’ door het leven te moeten gaan. Het *Risikoleben* neemt een vorm aan met ongekeerde, maar riskante vrijheidsgraden.

Het leven in een risicomaatschappij kent een ongekeerde snelheid en vitaliteit, met een relatief grote kans om uit de bocht te vliegen. Het is een samenleving die bijvoorbeeld een hoge mate van normoverschrijding voortbrengt (de geregistreerde criminaliteit vertienvoudigde tussen 1960 en 2000 van 130.000 naar 1.300.000 aangegeven delicten (Huls et al., 2001)). De roep om veiligheid gaat met andere woorden gepaard met een vitalistische levensstijl – het zijn twee kanten van dezelfde medaille. In dat verband kunnen we spreken van een veiligheidsutopie: het onhaalbare verlangen naar het samenvallen van maximale vrijheid en maximale veiligheid. Veiligheid en vrijheid, risico en bescherming, onbestemd onbehagen en onge-reemd verlangen – dat zijn de tegengestelde krachten die de cultuur van een risicomaatschappij bepalen.

Slot

Ik acht het alleen al om pragmatische redenen wenselijk om deze toestand – in ieder geval ook – te denken als een interessante en uitdagende context. Zij biedt ook ruimte voor experiment, sociaal elan, creativiteit en zelfs nieuwe vormen van vertrouwen. Vitaliteit zou beschouwd kunnen worden als een bron die nieuwe mogelijkheden opent, nieuwe verhoudingen creëert en nieuwe sociale ordening mogelijk maakt. Daarbij dient de keerzijde van de vloeibare toestand onder ogen te worden gezien. Die uit zich met name in normatieve zin, wanneer we moeten onderkennen dat we niet kunnen rekenen op een vanzelfsprekende morele coherentie tussen waarden, normen, gedragsvoorschriften en de instituties die deze moeten ondersteunen. Een vitale samenleving heeft het met name in morele zin moeilijk. “Alleen tijdperken die moreel verdeeld zijn, zijn inventief op het gebied van de moraal”, schreef Durkheim in 1917. Zo’n tijdperk lijkt thans te zijn aangebroken. De liquide samenleving is een moreel verdeelde samenleving en biedt ruimte voor een nieuwe sociale ordening – ten goede of ten kwade.

Noten

- 1 Dit verband is overigens niet zonder meer evident. De gemiddelde leeftijd was nooit in de geschiedenis hoger dan in de huidige westerse landen. In dat verband wordt ook wel gesproken van de veiligheidsparadox, zie onder andere Huls (1992).

- 2 In dit verband dient erop te worden gewezen dat de verzekering tegen risico's vanaf de negentiende eeuw een belangrijke ordenende rol in de samenleving ging spelen (zie Ewald, 1991).
- 3 'Beschavingsrisico's vormen een bodemloos vat van eisen: onverzadigbaar, oneindig en zichzelf producerend' (Beck, 1992, p. 23).
- 4 Sinds de Duitse publicatie in 1986 is rond de medische technologie, het milieu en de kernenergie een omvangrijk ethisch complex ontstaan, waarin niet zozeer de technische kennis, maar de morele wenselijkheid domineert. Aan het gezag ervan kan echter worden getwijfeld.
- 5 Men denke hierbij bijvoorbeeld aan milieubewegingen en misschien zelfs aan de anti-globalisten die in de globalisering als zodanig een bedreiging zien.
- 6 In dit verband kan gewezen worden op de actuele aantrekkingskracht die 'living on the edge' heeft voor jongeren. Zie in dat verband bijvoorbeeld Presdee, 2000.
- 7 Ook andere auteurs hebben erop gewezen dat angst en onzekerheid centrale emoties zijn in de huidige cultuur, zoals Furedi, 1997.
- 8 De afvalindustrie heeft een koppositie in een liquid life's economy (p. 3): creatieve destructie.